

DOI: 10.31110/consensus/2024-02/098-111

УДК (UDC) 94 (477.8) "1930/1939"

**POLITICAL PRACTICES AND EXPERIMENTS OF ETHNIC SEPARATION OF UKRAINIANS
OF THE CARPATHIAN REGION IN THE 1930S****Petro Kostyuchok*****Abstract**

The goal of the work is to analyze political practices and experiments of ethnic separation of Ukrainians of the Carpathian region in the 1930s in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. The methodology is based on the use of general scientific and special historical methods. Based on the principles of historicism, objectivity, critical evaluation of sources, methods of analysis and synthesis, ethnological methods are widely used in the research: comparative-historical, analytical-typological.

Scientific novelty. On the basis of domestic and foreign archival sources and scientific literature, an attempt was made to substantiate the peculiarities of Polish ethnopolitics regarding the separation of Hutsuls, Lemkos, and Boykos as representatives of separate regional nations/ethnic groups from Ukrainians with the aim of their separation, assimilation, and denationalization.

Conclusions. In the 1930s, the state ethnopolitics of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth was aimed at building the loyalty of representatives of national minorities to Polish statehood, denying and eradicating any manifestations of Ukrainianness. The strengthening of the policy of state separation and assimilation was facilitated by the adoption of laws, the formation of associations, and the promotion of scientific theories of the ethnic separateness of the Ukrainian population of the Carpathian region. The bright identity of the Ukrainian culture of the mountain population of the Carpathians was emphasized by the Poles in order to separate them from the Ukrainian people. The Society of Friends of Hutsul Region, the Society for the Development of Eastern Lands, the Union of the Farm Nobility, and the Apostolic Administration of Lemkiv Region were important tools for the practical implementation of the policy of regionalism. The activism of the Polish authorities regarding the denationalization of the Carpathian Ukrainians mobilized the Ukrainian political leadership to socio-political opposition, the development of its own national position by conducting public and political work on the ground, intensifying the activity of national cultural and educational societies, holding patriotic events and alternative holidays.

Keywords: Ukrainians, Second Polish-Lithuanian Commonwealth, national identity, Society of Friends of Hutsul region, ethnopolitics, Carpathian region, Hutsul region, Hutsuls, Boykos, Lemkos

* Candidate of historical sciences, associate professor of the Department of Ethnology and Archaeology Vasyly Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine. E-mail: petro.kostyuchok@pnu.edu.ua.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ТА ЕКСПЕРИМЕНТИ ЕТНІЧНОЇ СЕПАРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В 1930-Х РР.

Петро Костючок*

Анотація

Мета роботи проаналізувати політичні практики та експерименти етнічної сепарації українців Карпатського регіону у 1930-х рр. у Другій Речі Посполитій. **Методологія** ґрунтується на використанні загальнонаукових і спеціальних історичних методів. Спираючись на принципи історизму, об'єктивності, критичної оцінки джерел, методи аналізу та синтезу, в дослідженні широко використані етнологічні методи: порівняльно-історичний, аналітично-типологічний.

Наукова новизна. На основі вітчизняних та зарубіжних архівних джерел та наукової літератури здійснено спробу обґрунтувати особливості польської етнополітики щодо відокремлення гуцулів, лемків, бойків як представників окремих регіональних націй/етнічних груп від українців з метою їх сепарації, асиміляції, денационалізації.

Висновки. У 1930-х рр. державна етнополітика Другої Речі Посполитої була спрямована на конструювання лояльності представників національних меншин до польської державності, заперечення та викорінення будь-яких проявів українськості. Посиленню політики державної сепарації та асиміляції сприяли прийняття законів, утворення товариств, пропаганда наукових теорій етнічної окремішності українського населення Карпатського регіону. Яскрава самобутність української культури гірського населення Карпат підкреслювалася поляками з метою сепарації від українського народу. Важливими інструментами для практичного втілення політики регіоналізму були Товариство приятелів Гуцульщини, Товариство розвитку східних земель, Союз загородової шляхти, Апостольська Адміністрація Лемківщини. Активізація польської влади щодо денационалізації карпатських українців мобілізувала український політичний провід до суспільно-політичної протидії, вироблення власної національної позиції шляхом проведення громадсько-політичної роботи на місцях, інтенсифікація діяльності національних культурно-освітніх товариств, проведення патріотичних заходів та альтернативних свят.

Ключові слова: українці, Друга Річ Посполита, національна ідентичність, Товариство приятелів Гуцульщини, етнополітика, Карпатський регіон, Гуцульщина, гуцули, бойки, лемки

Цитування: Костючок, П. (2024). Політичні практики та експерименти етнічної сепарації українців Карпатського регіону в 1930-х рр. *Консенсус*, 2, 98–111.

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/107>

* кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна. E-mail: petro.kostyuchok@pnu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

Постановка проблеми. Після завершення Великої війни, розпаду Австро-Угорської монархії західноукраїнські землі, територія Карпатського регіону («скалки розділеної нації»¹) опинилися у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини, які використовували різні моделі національної політики для вирішення українського питання, різні засоби зміцнення власної державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Польська національна політика щодо гуцулів розкрита у публікаціях багатьох дослідників, зокрема, українських істориків О. Жерноклеєва, В. Комара, О. Рудої. В. Комар висвітлює діяльність Товариства приятелів Гуцульщини, його програмові засади та втілення їх на практиці, українське питання у міжвоєнній Польщі². О. Жерноклеєв проаналізував етнополітичні процеси на Гуцульщині та Бойківщині у 1920-х рр.³, на Галицькій Гуцульщині в 1930-х рр. через призму національної ідентичності, констатує консолідаційну спрямованість українського національного руху серед гуцулів. Історикиня О. Руда вивчила особливості національно-освітньої політики Другої Речі Посполитої⁴. Діяльність Товариства приятелів Гуцульщини розглянута у публікаціях вчених Т. Пацай⁵, С. Іваньо⁶.

Американська дослідниця П. Дабровські, висвітлюючи зміцнення кордонів Польщі у Карпатах і реконфігурацію ідентичностей, вважає, що владні «ініціативи були спрямовані на те, щоб перетворити карпатських горян по всьому міжвоєнному польському кордону на лояльних польських громадян, водночас заохочуючи їх зберігати власну місцеву ідентичність»⁷. Окремі аспекти проблематики були частково висвітлені у розвідках українських і зарубіжних дослідників. Водночас у комплексному зрізі вказана тема не була предметом окремих наукових етнологічних студій і тому потребує подальшого глибокого вивчення.

Мета статті – проаналізувати політичні практики та експерименти етнічної сепарації українців Карпатського регіону у 1930-х рр. у Другій Речі Посполитій.

¹ Україна й українці в постімперську добу (1917–1939). Київ: Академперіодика, 2021. С. 542.

² Комар В. Українське питання в політиці Польщі (1935–1939 рр.) *Галичина*. 1998. № 1. С. 99–105; Комар В. Польська політика на Гуцульщині у 30-х рр. ХХ ст. *Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва*. Івано-Франківськ, 2003. С. 168–170; Комар В. Українське питання в національній політиці Польщі (1935–1939 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Івано-Франківськ, 1998. 180 с.

³ Жерноклеєв О. Етнополітичні процеси на Гуцульщині та Бойківщині у 1920-х роках (На документах органів місцевого самоврядування Станіславівського воєводства). *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. 2022. № 8 (2). С. 34–44. DOI: <https://doi.org/10.15330/іпну.8.2.34-44>

⁴ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.

⁵ Пацай Т. Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1. С. 112–124.

⁶ Іваньо С.М. Причини створення і діяльність Товариства приятелів Гуцульщини у 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45. Т. 1. С. 4–9.

⁷ Dabrowski P.M. Reinforcing the border, reconfiguring identities: Polish initiatives in the Carpathians in the interwar period. *European Review of History: Revue Européenne d'histoire*. 2020. Vol. 27 (6). P. 847–865. DOI: <https://doi.org/10.1080/13507486.2020.1747405>

Виклад основного матеріалу. Політика денационалізації та асиміляції у Другій Речі Посполитій мала на меті посилити державу, нейтралізувати впливи представників національних меншин. Український історик Я. Грицак називає міжвоєнну Польщу «державою, що націоналізує», владна еліта якої вважає, що серед її підвладних існують численні чужі групи, які загрожують її існуванню»⁸. На думку, О. Рудої «щодо українців цій меті слугували політика регіоналізму (застосування різних методів для вирішення українських проблем у різних регіонах – Галичині, Холмщині, на Волині, Підляшші та Поліссі), підтримка русофільських тенденцій на противагу українофільським і, навпаки, надання переваги полонофільським угрупованням, штучне формування прихильної до Польщі національної свідомості серед бойків, лемків, гуцулів, поліщуків, які, на думку поляків, не мали чітко визначеної національної приналежності, культурна ізоляція їх від решти регіонів з метою утруднення поширення тут української національної ідеї»⁹.

У рамках політики регіоналізму правлячі кола Речі Посполитої вдалися до проведення т. зв. акцій, основними з яких у Карпатському регіоні були гуцульська, шляхетська і лемківська.

Початки «гуцульської акції» сягають ще в 20-х рр. ХХ ст. польський державний діяч К. Бартель зазначав, що метою політики держави стосовно меншості є державне засимілювання народу¹⁰. Основою для проведення «гуцульської акції» слугували теоретичні розробки С. Грабського та Є. Гертиха. С. Грабський розробив т. зв. теорію «українського піску», в якій з метою подальшої диференціації українців поділяв їх на гуцулів, бойків, поліщуків та інших¹¹. Є. Гертих стверджував, що українці, які мешкали в південно-східних воєводствах, – це представники окремих етнічних груп, а саме: гуцулів, лемків, бойків, поліщуків¹². Тому, щоб їх повернути до польськості, потрібно застосувати тактику виокремлення етнічних груп, підкреслення самотності та протиставлення їх українському національно-визвольному рухові. Таким чином, поляки намагалися денационалізувати українців, шляхом витворення окремих народів: лемків, бойків, гуцулів та інших «тутейших»¹³.

Один із ідеологів польського регіоналізму В. Готел з-поміж 11 етнографічно-культурних регіонів Польщі виділяв лемківський, бойківський і гуцульський¹⁴. Під гаслом модернізації кресів польська влада робила спроби обмежити українські впливи і налагодити співпрацю з гуцулами, бойками та лемками.

⁸ Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ, 2021. С. 258.

⁹ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. С. 143.

¹⁰ Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945. Warszawa: Książka i Wiedza, 1972. S. 155.

¹¹ Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі: Переклад стенограми відчиту улаженого «Інститутом дослідів національних справ» у Варшаві 12.IV.1929. Львів: Накладом автора, 1929. С. 29; Giertych J. O program polityki kresowej / Z przedm. O. Dębskiego. Warszawa: Patria, 1932. S. 9–12.

¹² Giertych J. O przeszłość Huculszczyzny. *Gazeta Warszawska*. 1934, 17 lipca; Gąsiorowski H. Przewodnik po Beskidach Wschodnich. T. II. Pasma Czarnohorskie. Lwów-Warszawa, 1932. S. 118.

¹³ Таньчак К. Між Мадьярщиною, Польщею і Чехословаччиною. Прага: Накладом автора, 1936. С. 32.

¹⁴ Goetel W. Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce. Kraków, 1936. S. 18.

Інститут досліджень національних справ при МВС в рапорті про національні меншини українську спільноту поділив на п'ять етнічних груп: карпатські русини (лемки, бойки, і інші «щепи»), поліщуки (пінці, волинські поліщуки), підляшани, власне русини (серед них і волиняни) і власне українці¹⁵. Певна інертність суспільно-політичного та національного життя на Галицькій Гуцульщині породжувала в польських політиків хибні уявлення та ілюзії щодо можливості етнополітичної переорієнтації гуцулів, вигідних для польської держави змін у векторі етнонаціональної ідентифікації¹⁶. Подібна ситуація спостерігалася на Бойківщині та частково на Лемківщині.

У першій половині 1930-х рр. польська влада проводила щодо українців Карпатського регіону жорстку і цілеспрямовану асиміляційну політику, приправляючи її різними «соусами» для зміни/видозміни будь-якими засобами національної ідентифікації місцевого населення. Дослідник П.Р. Магочій наголошував, що у 1930-х рр. «польський уряд запровадив політику трайбалізації, яка підтримувала ідею, що різні етнографічні групи (лемки, бойки, гуцули), а також старорусини і русофіли є окремими від української нації»¹⁷. Якщо на території Гуцульщини ця політика звелася до підтримки місцевого фольклору, то на Лемківщині влада всіляко підтримувала старорусинські та москвофільські організації як противагу українським, закривала філії українських культурно-освітніх товариств, натомість створюючи москвофільські читальні, з місцевих шкіл усунула українських учителів, навчання в державних школах проводили лемківською розмовною мовою, тобто в навчальні програми запровадила вивчення лемківської мови з латинським алфавітом на підставі «Лемківських букварів», намагаючись сформувати тут окремих «лемківський народ»¹⁸.

У 1930-х рр. були зроблені спроби науково обґрунтувати етнічну приналежність гуцулів, бойків і лемків. Зокрема, задля окреслення «прийшлості» лемків були здійснені комплексні етнографічні дослідження Р. Райнфуса¹⁹, походження гуцулів в студіях Я. Фальковського²⁰.

Для денационалізації непопольського населення влада використовувала як РКЦ,

¹⁵ Stoczewska B. Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej. Kraków, 2013. S. 174-175.

¹⁶ Жерноклеєв О. Галицька Гуцульщина: етнополітичні процеси і національна ідентичність. *Українознавчі студії*. 1999. № 2. С. 199.

¹⁷ Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів. Ужгород, 2012. С. 584.

¹⁸ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20-30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. С. 143; Баран М. Просвітницький рух на Західній Лемківщині початку 1930-х рр. (за матеріалами відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника) *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: збірник наукових праць*. Львів, 2009. Вип. 1 (17). С. 624.

¹⁹ Reinfuss R. Lemkowie jako grupa etnograficzna, Sanok, 1998.

²⁰ Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1937. 170 s.; Falkowski J. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1938. 111 s.; Falkowski J., Pasznyi B. Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim: zarys etnograficzny. Lwów, 1935. 128 s.

так і релігійні відмінності, зокрема греко-католицизм та православ'я²¹. Посиленню державної асиміляції сприяло прийняття відповідних законів та утворення відповідних товариств. На початку 1932 р. розпочав діяти новий закон про устрій шкільництва, який у руслі концепції регіоналізму пропагував теорію державного виховання. Цей крок польських законодавців негативно сприйняли національні меншини Другої Речі Посполитої, зокрема різко розкритикували уряд українці. Вони через посередництво свого посольського клубу в Сеймі користувались будь-якою можливістю, щоб висловити свій протест проти політики державної асиміляції та регіоналізму. Так, 10 лютого 1934 р., виступаючи в Сеймі, український посол М. Рудницька підкреслила, що в ділянці шкільництва «уряд вводить в життя теорію... про окремішність лемків, бойків, гуцулів як самостійних племен». Підсумовуючи свій виступ, вона зауважила, що «в останніх часах денационалізація підшивається під гасло «державного виховання»²².

12 грудня 1933 р. було створено польське Товариство приятелів Гуцульщини (далі – ТПГ) на чолі з генералом Т. Каспжицьким. Воно користувалось широкою офіційною підтримкою, яка, щоправда, носила прихований характер. Фінансувалось товариство з державного бюджету, маючи протекцію силових інституцій – Міністерства оборони та Міністерства внутрішніх справ. Маскуючи свої наміри під проведенням у краї широкомасштабної господарської акції, охорони та збереження етнокультурної специфіки гуцульської групи, ТПГ прагнуло реалізувати на практиці концепцію регіоналізму.

Головною метою ТПГ було вирішення гострих питань піднесення культурного, економічного і господарського становища Гуцульщини та її населення, щоб «тією дорогою уладнати їхнє існування, їх виховати і усвідомити», а також «зміцнити в гуцулах почуття регіональної окремішності» через «ширення освіти і державно-громадянського усвідомлення, дбання про культурний, господарський і фізичний розвиток, утримання співробітництва з іншими гірськими регіонами»²³. Завданням ТПГ було зближення та ідейний національно-політичний зв'язок Гуцульщини з Річчю Посполитою, а також «вироблення з гуцула доброго лояльного громадянина»²⁴.

Суть «гуцульської акції» зводилася до протидії та нейтралізації українських впливів на Гуцульщині та до пропагування й поширення пропольських, державницько-лояльних настроїв. Український дослідник В. Комар влучно зауважив, що, прикриваючись піклуванням про місцевий фольклор, ремесла і туристичний рух Українських Карпат, військові чиновники за допомогою ТПГ намагалися відділити гуцулів від решти українського народу²⁵.

²¹ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. С. 143.

²² Доля українського шкільництва в Польщі. *Діло*. 1934. 18 березня.

²³ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 370. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 6, 10; Спр. 42. Арк. 22; Спр. 43. Арк. 1.

²⁴ *Ibid.* Спр. 3. Арк. 64.

²⁵ Комар В. Українське питання в національній політиці Польщі (1935–1939 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Івано-Франківськ, 1998. С. 45.

Утіленням політики регіональної окремішності Гуцульщини займались польські урядові високопосадовці, військові, вчені²⁶. Після створення у Варшаві керівного апарату ТПГ – Головної Ради та відділів у Львові та Кракові, в першій половині 1934 р., розпочалося створення місцевої мережі товариства. Загалом до Головної Ради, за нашими підрахунками, входило лише 9 осіб, шість з яких безпосередньо представляли Гуцульщину (Жаб'є – 1, Коломия – 3, Косів – 3, Річка – 1)²⁷. На березень 1936 р. існували воєводський відділ у Станіславові та три повітових відділи (Косів, Коломия, Надвірна), в яких діяло дев'ять кіл. Очолювали повітові відділи їх керівники (старости), відповідно Ф. Кажімеж, Ю. Віммер і Т. Цаїс. Кількість членів локальної мережі становила 331 особу, більшість з яких були поляки²⁸.

У рамках інформаційної кампанії ТПГ поширювались туристичні проспекти пропагандистського характеру, започатковано видання «Гуцульського календаря» на гуцульському діалекті, друкувалися праці польських дослідників на гуцульську тематику, фінансувались та проводились етнографічні дослідження.

За ініціативи ТПГ на гуцульських теренах Надвірнянщини були проведені курси народного промислу, шиття, крою, трикотажу та приготування їжі²⁹.

Поряд з цим керівництво ТПГ зауважило, що гуцули «не є зорганізованим в жодне угруповання», яке пов'язане з товариством³⁰. Була висунута ідея організації «гуртків» допомоги гуцульським дітям, «які до певного ступеня дасть змогу зорганізувати гуцулів в невинній і корисній для нас формі»³¹. Суть цієї акції зводилася до залучення вчителів і визначних гуцульських жінок до співпраці з ТПГ.

Вице-воєвода А. Качмарчик зазначав, що процес національного усвідомлення на терені Гуцульщини перебуває в зародку, а тому ставлення гуцулів до поляків і до українців є назагал вичікуючим. Поляки були переконані, що гуцули лише українізуються³².

Для поглиблення етнічної окремішності гуцулів польські політики та вчені підтримували тезу про їх неукраїнське походження. Так, у лютому 1936 р. професор Я. Лівочинський виступив на радіо, де вказав, що гуцули походять від турків і татар. Місцеве населення в Жаб'є негативно сприйняло цей факт і провело антипольську маніфестацію³³.

11 жовтня 1933 р. було створено Товариство розвитку східних земель (Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich, далі – ТРСЗ). Його метою були цивілізаційний розвиток східних воєводств та ліквідація диспропорції між рівнями життя мешканців сходу і інших теренів держави. На його чолі став маршалок Сенату

²⁶ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 2-14.

²⁷ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 2-14.

²⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1552. Арк. 7-8.

²⁹ Ibid. Арк. 19.

³⁰ Ibid. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1552. Арк. 24.

³¹ Ibid. Оп. 4. Спр. 229. Арк. 1-2.

³² Ibid. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 66.

³³ Ibidem.

А. Пристор³⁴. У Товаристві розвитку східних земель у 1937 р. відзначали, що «лемки в минулому як і тепер також в переважній своїй більшості вважають себе не за українців, лише за русинів старого типу, лояльних громадян Польської Держави, які відносяться неохоче до української ідеї»³⁵. Лемківськими гмінами були визнані в Ясельському лише дві гміни з 18 громадами та Горлицькому повітах лише шість гмін з 53 громадами. Відповідно на цих теренах функціонувало 14 і 42 лемківських шкіл відповідно³⁶.

Ще одним варіантом етнічної сепарації стало проведення шляхетської акції. У Перемишлі у 1935 р. було створено «Союз загородової шляхти», який очолив польський військовий капелан А. Мйодонський³⁷. Шляхетський рух був започаткований в 1935 р. в Турківському повіті і «в елементарний спосіб опанував ціле Підкарпаття і перекинувся на інші території східної Малопольщі»³⁸. У своїх публічних виступах він заявляв, що автохтонами на західних теренах є тільки поляки, а всі інші – це українізовані поляки, яких треба повернути до польської нації, що греко-католицькі священники «крадуть польські душі», записуючи їх при народженні до ГКЦ³⁹.

Перемиський округ ТРСЗ «аналізуючи ситуацію на своєму терені, звернув увагу на велику кількість населення, яке розселене в особливості на Підкарпатті, яка зберігає в той спосіб традиції шляхетського свого походження, залишаючись в індіферентнім чи іншим стані з національного погляду. Те населення, вживаючи вдома переважно русинську мову і будучи греко-католицької віри, було віднесене завжди в наших статистиках, як і в практиці суспільними діячами до русинського населення з українського погляду на протизагуг його волі»⁴⁰. Проте «ближче зіткнувшись з тим населенням, показалося, що застрягли в ньому окрім зовнішніх рис мови і віри, глибокі традиції приналежності до польської спільноти»⁴¹.

У серпні 1938 р. науковий відділ Комітету до справ шляхти загородової на Сході Польщі відзначив, що «наступ української агітації скерований є цілою силою на захід, бажаючи до встановлення українських етнічних меж в світовій думці і західній Польщі по лінії: Н. Сонч, Рясів, Люблін, Бяла-Подляска»⁴². Для шляхти в листопаді 1938 р. були відкриті курси провідників та інструкторів в Станіславові і Перемишлі. Союз шляхти загородової посприяв навчанню 100 дітей шляхти у професійних і середніх школах Коломиї. У Турці було розпочато будівництво бурси для молоді на 40

³⁴ Kaplon J. *Poznanie turystyczne Czarnohory. Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012. Вип. 4. С. 267.

³⁵ Centralne Archiwum Wojskowe (далі – CAW), Gabinet Ministra Spraw Wojskowych 1918-1939 (далі – GMW), sygn. 412, k. 129, 131-132.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibid.* S. 437. K. 132-134.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Хом'як М. Політика Польщі на західньо-українських окраїнах у роках 1918-1947. *Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції* / Під ред. С. Заброварного. Перемишль; Львів, 1996. С. 226.

⁴⁰ CAW, GMW. S. 437. K. 132-134.

⁴¹ CAW, GMW. S. 412. K. 1.

⁴² CAW, GMW. S. 413. K. 2.

дітей. Загалом в Турківському повіті було створено 18 господарсько-економічних організацій⁴³.

Задля пропагування шляхетської акції у Перемишлі видавався двотижневик «Побудка». Якщо в грудні 1935 р. вийшло лише біля 300 примірників часопису, то в серпні 1938 р. вже біля 10 тис. екземплярів. Також були видані календарі шляхти загородової на 1938 і 1939 рр.⁴⁴ У березні 1938 р. в селах Устрицького і Лютовиського округів польська влада на противагу акції «Просвіти» розпочала акцію закладання кіл Союзу Шляхти Загородової⁴⁵. 20 березня 1938 р. священник Д. Гнат з В. Нанчовки застерігав парафіян, «щоби ніхто не відважився записатися до Союзу Шляхти Загородової, бо через це змінить свою віру»⁴⁶.

Створення ТПГ та активізація польської влади в гуцульському напрямі спонукала український провід до вироблення власної політичної і національної позиції. На сторінках газет «Діло», «Голос Покуття» українські політики почали підійматися важливі проблеми краю, зокрема велися дискусії щодо національної роботи серед гуцулів. Українські політичні діячі С. Баран, М. Рудницька й інші закликали громадськість здійснювати активну національну роботу на теренах Гуцульщини. Українська преса закликала до посилення національного усвідомлення гуцулів. «Вчіть його (гуцула) того, що він нерозривна цілісність з Соборним Українським Народом, а не якесь відокремлене плем'я...на життя й смерть зв'язане з Українським Народом»⁴⁷. Місцеві осередки ОУН проводили антиугодовські акції, заперечували окремішність гуцулів, протидіяли асиміляційним заходам. Представники українського політичного проводу заявляли про приналежність гуцулів до української нації, організовували альтернативні національні заходи, під час польських урочистостей поширювали власну агітацію, намагаючись застерегти від участі у них гуцулів. Просвітницька діяльність інтелігенції була запобіжником лояльності, каталізатором зростання національної свідомості, координатором національної мобілізації населення Карпатського регіону.

Окремої уваги заслуговує «проведення» лемківської акції. Початком лемківської акції стало створення 10 лютого 1934 р. Апостольської Адміністрації Лемківщини (далі – ААЛ). Дев'ять деканатів на заході Перемишльської єпархії було виведено з-під її юрисдикції та створено нову еклезіальну структуру з державним фінансуванням Польщі. Метою створення ААЛ стало її використання для ізоляції Лемківщини від впливів УГКЦ⁴⁸ та відгородження місцевого населення з низькою національною свідомістю від українських впливів⁴⁹.

⁴³ CAW, GMW. S. 413. K. 19.

⁴⁴ CAW, GMW. S. 413. K. 20.

⁴⁵ Archiwum Akt Nowych (далі – AAN), Urząd Wojewódzki Lwowski (далі – UWL). S. 28. K. 127.

⁴⁶ AAN, UWL S. 28. K. 148.

⁴⁷ Бо пора се великая есть... Лист Гуцула з Жаб'я. *Голос Покуття*. 1934, в жовтні.

⁴⁸ Прах Б. Апостольська адміністрація Лемківщини: соціокультурні передумови і канонічне підґрунтя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2014. Вип. 22. С. 260–275.

⁴⁹ Przybylski P. Rola duchowieństwa greckokatolickiego w kształtowaniu się opeji narodowych w śród Łemków w latach 1918–1947. Toruń: Wydawnictwo MADO, 2006. 294 s.

2 березня 1934 р. був створений Комітет для національних справ, його першим директором став В. Велігорський. На його засіданні було обговорено національну політику і створено Наукову комісію дослідження східних земель. 6 березня відбулося наступне засідання Комітету, на якому були прийняті конкретні кроки щодо політики польської влади щодо лемків. Були створені Комісія для справ православ'я (Komisja dla Spraw Prawosławia) та Комітет для справ Полісся (Komitet do Spraw Polesia)⁵⁰.

Посольство ЧСР у Варшаві 28 квітня 1934 р. повідомляло, що польська влада «аби розбити єдиний український фронт і далі аби загальмувати український процес усвідомлення у центральній і західній Галичині, який набував для них дуже неприємних розмірів, взялася від двох років голосно і всіма засобами працювати за те, щоби виманити лемків з українського впливу аби їм свідомо запропонувала їх національні відмінності».

6 листопада 1934 р. у промові у польському сеймі посол Д. Левицький відзначив інтенсивну політику польської влади в питанні етнографічного поділу українців. Він звернув увагу на експерименти на Гуцульщині та прагнення польської політичної думки «створити якесь окремішне гуцульське плем'я»⁵¹.

Також посол нагадав про експерименти на Волині та Лемківщині. Так, «в останньому році найбільшій енергії присвячено денационалізації українського населення на Лемківщині. Там не тільки розв'язують масово читальні «Просвіти», не тільки всілякими способами підтримують москвофільство... не тільки не допускають легальних часописів зі Львова, але навіть щоби формально назовні відділити Лемківщину від східно-галицького матірнього пня»⁵².

Щоби зденаціоналізувати галицьку Лемківщину, на захід від Сяну, поляки вирішили ізолювати її від національно-культурного українського (руського) впливу зі сходу. Чехословацьким діячам було відомо, що польська влада «в останніх роках вирішила, аби на Лемківщині в школах навчалися на російській мові (в лемківському наріччі) і в Ватикані домоглася створення особливого руського єпископства для лемків. Поляки робили те загалом теж в своєму інтересі, а саме таким-то способом зробили межу на ріці Сян української експансії на захід»⁵³.

У 1935 р. було утворено Бюро у справах національностей при Раді міністрів Польщі, у ньому – 19 березня 1935 р. спеціальний Комітет до справ Лемківщини, до якого входили представники міністерств внутрішніх справ, оборони, представники краківського і львівського кураторій. У рамках створеного Комітету було створено Підкомітет, який виконував виконавчі функції і складався зі старост повітів та інспекторів шкільних округів на Лемківщині. Додатково сюди ж входили віце-

⁵⁰ Kępa M. Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej wobec Łemków. *Wrocławskie Studia Politologiczne*. 2016. № 20. S. 63.

⁵¹ Левицький Д. Важкий білянс кількох місяців. *Діло*. 1934. 9 листопада. С. 1-2.

⁵² Ibidem.

⁵³ Národný Archív v Slovenskej Republike. Krajinský Úrad. K. 33. S. 10, 11.

воевода і куратор з краківського округу, військові чини з генеральним керівником Інспекторату Прикордонної служби, члени військового керівництва корпусів в Перемишлі та Кракові⁵⁴.

У 1935 р. засновано Комісію з наукових досліджень східних земель; її Лемківський відділ, вивчаючи історію і культуру краю, мав обґрунтувати його регіоналізм і право на колонізацію польськими осадниками. Комісія запропонувала включення частини Лемківщини (Сяноцького і Кросненського повітів) до Краківського воєводства, всебічну підтримку священиків і вчителів з лемків і поляків, сприяння полонофільським рухам й обмеження українських задля «збереження лемківської самобутності»⁵⁵.

2 січня 1936 р. на засіданні Комітету для національних справ була запропонована спільна програма національної і державної асиміляції прем'єр-міністром Зиндрамою-Кошчяловським. Згідно неї українське населення підлягало колонізації на південно-східних теренах, мова йшла про «чисто» польські території і Лемківщину, в яких українці мали пройти процес національної асиміляції, а на інших теренах – державної⁵⁶. Значна увага була приділена Волині і Поліссю.

У Станіславському воєводстві МВС «запропонував вирішити, вміло розігруючи справу гуцулів. Вирвання цієї етнічної групи з-під опіки українських організацій вважалося найважливішим напрямком державної політики в цій галузі»⁵⁷. У червні 1936 р. Бюро національної політики МВС у своєму рефераті визначило основні напрями національної політики у кресових воєводствах.

4 березня 1936 р. керівник корпусу Х військового округу в Перемишлі ген. Вечоркевіч, проаналізувавши етнографічну специфіку населення, яке мешкало на території цього округу, зазначав, що в Кросненському, Сяноцькому і частково Ліському повітах «мешкають «лемки» з локальною відмінністю – т. зв. «долиняки» над Сяном»; у Ліському, Самбірському і Дрогобицькому повітах – «бойки, які мають локальну відмінність т. зв. «тухольців» в Турківському повіті». Він писав, що «вміла пропагандистська праця може спричинитися до відсепарування тих гірських племен від української агітації і піддання їх польськими впливам»⁵⁸. Тому «кадрова праця серед тих елементів повинна бути головне скерована на дітей, серед яких найкраще можна викликати відповідні настрої»⁵⁹.

Підкреслюючи самобутність, своєрідність та колоритність Гуцульщини,

⁵⁴ Kępa M. Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej wobec Łemków. *Wrocławskie Studia Politologiczne*. 2016. № 20. S. 64.

⁵⁵ Прах Б. Наукові студії і джерела з культурно-релігійного життя лемків (до історії Апостольської Адміністрації Лемківщини). *Religia та Соціум*. 2013. № 1 (9). С. 46.

⁵⁶ Kępa M. Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej wobec Łemków. *Wrocławskie Studia Politologiczne*. 2016. № 20. S. 65.

⁵⁷ Mironowicz E. Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu pilsudczykowskiego. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2007. S. 223.

⁵⁸ САУ, ГМВ. S. 412. К. 265.

⁵⁹ Ibidem.

представники польської політичної та військової верхівки заперечували належність гуцулів до українського народу і підносили їх до рівня окремого слов'янського етносу.

На думку історика О. Жерноклеєва, «навіть за відсутності захисту з боку власної державності та під пресом польського державного механізму українська ідентичність гуцулів витримала випробування на міцність і виявилась домінуючою, а спроби штучно розвинути усвідомлення факту етнографічної специфіки в окремішню етнонаціональну ідентичність показали свою безперспективність»⁶⁰.

Висновки. Загалом можна констатувати про наявність політико-теоретичного та політико-практичного рівнів реалізації польської етнополітики щодо карпатських українців у 1930-х рр. Під першим рівнем розуміємо ідеологічне обґрунтування політичних теорій та її накладення на відповідні концептуальні розробки, ідеї, трактування етнічного походження та національної ідентичності українського населення Карпат. У другому рівні виокремлюємо зміст та сутність втілення політичних ідеологем у практичну площину шляхом створення відповідних відділів у державних органах або під їх пильним патронатом, заснування «громадських» асоціацій, товариств, союзів, їх інституційної розбудови, практична інтерпретація етнополітичних домагань через проведення відповідних політик, акцій, свят, імпрез.

REFERENCES

- Dabrowski, P.M. (2020). Reinforcing the border, reconfiguring identities: Polish initiatives in the Carpathians in the interwar period. *European Review of History: Revue Européenne d'histoire*, 27 (6), 847–865. DOI: <https://doi.org/10.1080/13507486.2020.1747405> [in English].
- Zhernokleiev, O. (2021). Ethnopolitical Processes in the Hutsul and Boykos Regions in the 1920s (On the Documents of Local Authorities of Stanislaviv Voivodeship). *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 8 (2), 34–44 [in English].
- Baran, M. (2009). Prosvitnytskyi rukh na Zakhidnii Lemkivshchyni pochatku 1930-kh rr. (za materialamy viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka) [The educational movement in the Western Lemkiv region of the early 1930s (based on the materials of the manuscripts department of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk)]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka: zbirnyk naukovykh prats*, 1 (17), 621–633 [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya. (2021). *Podolaty mynule: hlobal'na istoriia Ukrainy* [Overcoming the past: a global history of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
- Zhernokleiev, O. (2001). «Tovarystvo pryiateliv Hutsulshchyny» v konteksti etnopolityky Polshchi u 30-ti roky XX st. [«Society of Friends of Hutsul region» in the context of Polish ethnopolitics in the 1930s]. *Mizhnarodnyi naukovyi konhres «Ukrainska istorychna nauka na porozii XXI st.» Chernivtsi, 16–18 travnia 2000 r. Dopovidi ta povidomlennia*, 2, 270–273 [in Ukrainian].
- Zhernokleiev, O. (1999). Halytska Hutsulshchyna: etnopolitychni protsesy i natsionalna identychnist [Galician Hutsulshchyna: ethnopolitical processes and national identity]. *Ukrainoznavchi studii*, 2, 195–204 [in Ukrainian].
- Ivano, S. (2021). Prychyny stvorennia i diialnist Tovarystva pryiateliv Hutsulshchyny u 1930-kh rr.

⁶⁰ Жерноклеєв О. Галицька Гуцульщина: етнополітичні процеси і національна ідентичність. *Українознавчі студії*. 1999. № 2. С. 203.

- [The reasons for the creation and activity of the Society of Friends of Hutsul region in the 1930s]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 45 (1), 4-9. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-1-1> [in Ukrainian].
- Komar, V. (2011). *Kontsepsiia prometeizmu v politytsi Polshchi (1921-1939 rr.)* [The concept of Prometheus in Polish politics (1921-1939)]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Komar, V. (2003). Polska polityka na Hutsulshchyni u 30-kh rr. XX st. [Polish politics in the Hutsul Region in the 1930s]. *Kraieznavchyi zbirnyk na poshanu Bohdana Havrylyva*, 168-170 [in Ukrainian].
- Komar, V. (2019). Ukrainske pytannia v natsionalnii politytsi mizhvoiennoi Polshchi [The Ukrainian question in the national politics of interwar Poland]. *«Volyn-43:» myfy i realnist: zb. nauk. prats*, 83-92 [in Ukrainian].
- Komar, V. (1998a). *Ukrainske pytannia v natsionalnii politytsi Polshchi (1935-1939 rr.)* [The Ukrainian question in the national policy of Poland (1935-1939)]. Dys... kand. ist. nauk: 07.00.02. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Komar, V. (1998b). Ukrainske pytannia v politytsi Polshchi (1935-1939 rr.). [The Ukrainian question in Polish politics (1935-1939)]. *Halychyna*, 1, 99-105 [in Ukrainian].
- Mahochii, P.-R. (2012). *Ukraina: istoriia yii zemel ta narodiv* [Ukraine: the history of its lands and peoples]. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Patsai, T. (2018). Etnohrafichni ekspedytsii Tovarystva pryiateliv Hutsulshchyny [Ethnographic expeditions of the Society of Friends of Hutsul region]. *Narodoznavchi zoshyty*, 1, 112-124. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2018.01.112> [in Ukrainian].
- Prakh, B. (2013). Naukovi studii i dzherela z kulturno-relihiinoho zhyttia lemkiiv (do istorii Apostolskoi Administratsii Lemkiivshchyny) [Scientific studies and sources on the cultural and religious life of the Lemki people (to the history of the Apostolic Administration of Lemkiivshchyna)]. *Relihiia ta Sotsium*, 1 (9), 45-55 [in Ukrainian].
- Prakh, B. (2014). Apostolska administratsiia Lemkiivshchyny: sotsiokulturni peredumovy i kanonichne pidgruntia [Apostolic administration of Lemkiivshchyna: sociocultural prerequisites and canonical background]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychni nauky»*, 22, 260-275 [in Ukrainian].
- Ruda, O. (2019). *Natsionalno-osvittnia polityka uriadiv Polshchi shchodo naseleння Halychyny v 20-30-kh rokakh XX stolittia: realizatsiia ta retseptsii* [The national educational policy of the Polish governments regarding the population of Galicia in the 20s and 30s of the 20th century: implementation and reception]. Lviv [in Ukrainian].
- Tanchak, K. (1936). *Mizh Madiarshchynoiu, Polshcheiu i Chekhoslovachchynoiu* [Between Magyar, Poland and Czechoslovakia]. Praha [in Ukrainian].
- Tomashivskyyi, S. (1929). *Desiat lit ukrainskoho pytannia v Polshchi: Pereklad stenohramy vidchytu ulazhenoho «Instytutom doslidiv natsionalnykh sprav» u Varshavi 12.IV.1929* [Ten years of the Ukrainian question in Poland: Translation of the transcript of the report arranged by the «Institute of National Affairs Studies» in Warsaw on April 12, 1929.]. Lviv [in Ukrainian].
- Ukraina y ukraintsi v postimpersku dobu (1917-1939) (2021). [Ukraine and Ukrainians in the post-imperial era (1917-1939)]. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
- Khomiak, M. (1996). Polityka Polshchi na zakhidno-ukrainskykh okrainakh u rokakh 1918-1947 [Poland's policy in the western Ukrainian outskirts in 1918-1947]. *Peremysl i Peremyska zemlia protiahom vikiv. Zbirnyk naukovykh prats i materialiv Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii*, 219-227 [in Ukrainian].
- Кęпа, M. (2016). Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej wobec Łemków [The nationality

- policy of the Second Polish Republic towards the Lemkos]. *Wrocławskie Studia Politologiczne*, 20, 55-68 [in Polish].
- Mironowicz, E. (2007) *Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowski* [Belarusians and Ukrainians in the politics of the Piłsudski camp]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana [in Polish].
- Stoczewska, B. (2013). *Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej* [Ukraine and Ukrainians in Polish political thought From the end of the 19th century to the outbreak of World War II]. Kraków [in Polish].
- Giertych, J. (1932). O program polityki kresowej [About the borderland policy program]. Warszawa: Patria [in Polish].
- Giertych, J. (1934). O przyszłość Huculszczyzny [About the future of the Hutsul region]. *Gazeta Warszawska*, 17 lipca.
- Gąsiorowski, H. (1932). *Przewodnik po Beskidach Wschodnich* [Guide to the Eastern Beskids]. T. II. Pasma Czarnohorskie. Lwów-Warszawa [in Polish].
- Goetel, W. (1936). *Żagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce* [Issues of mountain regionalism in Poland]. Kraków [in Polish].
- Reinfuss, R. (1998). *Lemkowie jako grupa etnograficzna* [Lemkos as an ethnographic group]. Sanok [in Polish].
- Torzecki, R. (1972). *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933-1945* [The Ukrainian Question in the Politics of the Third Reich 1933-1945]. Warszawa: Książka i Wiedza [in Polish].
- Kaplon, J. (2012). Poznanie turystyczne Czarnohory [Tourist knowledge of Chornohora]. *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiya*, 4, 263-280 [in Polish].
- Falkowski, J. (1938). *Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny* [The north-eastern border of the Hutsul region]. Lwów: Nakiadem Towarzystwa Ludoznawczego (Prace etnograficzne. № 4 red. A. Fischer). [in Polish].
- Falkowski, J. (1937). *Żachodnie pogranicze Huculszczyzny dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwyrniańskiej, Bystrzycy Sołotwińskiej i Żomnicy* [The western border of Hutsul region along the valleys of the Prut, Bystrzyca Nadwârniańska, Bystrzyca Sołotwińska (Prace etnograficzne. № 3 / red. A. Fischer) [in Polish].
- Falkowski, J. (1938). *Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny* [The north-eastern border of the Hutsul region]. Lwów [in Polish].
- Falkowski, J. & Pasznycki, B. (1935). *Na pograniczu lemkowski-bojkowskim: zarys etnograficzny* [On the Lemko-Boyko border: an ethnographic outline]. Lwów [in Polish].